

Jámbor Ildikó

Kiállítások a reformáció 500. évfordulóján

Lutherre emlékezve: Eisenach, Wartburg, Budapest emlékhelyein

Azt, hogy a németiség gondolkodásának mennyire középpontjában áll Luther és a reformáció, a helyszínen járva tapasztalhattuk meg 2017 augusztusában. Mikor e sorokat írom, már túl vagyunk a wittenbergi nagy ünnepségen (ahol Áder János köztársasági elnök mondott beszédet egyedülként az európai közösség más országaiból), s az utolsó napok egyikén még alkalmam volt megnézni a Nemzeti Múzeum parádés kiállítását a reformáció magyar vonatkozásainak bőséges tárgyi emlékeiből. Meglehetősen közeliem még az emlékeim Vizsolyból, ahol – mert nincsenek véletlenek – egyetemi barátóm és szobatársam fia látja el a lelkészi szolgálatot, és ahol szememmel végigpásztázhattam a magyar reformáció emblemikus alkotását. Katolikusként ugyan, de a Nagyknység kálvinista magyarjainak leszármazottjaként mindig is megérintett a reformátusok puritánsága, s az a fegyelmesség és magával elszámoló erkölcsiség, ami gimnáziumom tanárait jellemezte, s amely akarva-akaratlanul belém ivódott még lélekformáló kamaszéveimben. Osztályfőnököm, Zsoldos István tanár úr, Kiss Tamás költő barátja maga is naponta gyakorolta a katedrán a kálvinista elveket. Vigyázó szemem előtt úgy érezhettük magunkat, mintha az Úr szeme előtt lennénk mindenkor, de a megbocsátás, a jóra való terelgetés is benne volt minden gesztusában. (Eredetileg református papnak készült.) S ha a kisújszállási, kunhegyesi vagy a debreceni templomba betértem, már szólni se kellett. A fehérre meszelt falak, távlatos boltívek épp olyan tisztaságot és fenségességet üzentek, mint a szószékről Igét hirdető lelkipásztor és mint az egybegyűlt hívek tekintete.

Hogy mit jelent Luther Márton a németeknek, az – barátaink révén – szászországi látogatásunk alkalmával tudatosult bennem. Eisenachban, Luther Márton tanulmányainak színhelyén a jubileumi évben okos és tárgyi információiban szellemes, úgynevezett interaktív kiállításnak lehettünk tanúi. A 2017 januárjában megnyitott kiállításnak júniusig 33 885 látogatója volt, s ez a duplájánál várhatóan valamivel többel gyarapodhat az év végéig.

Martin Luther 1483. november 10-én született Hans és Margharete Luden fiaként. Kisdíáként a mansfeldi latin iskolában sajátította el a Trívium (Grammatika, Retorika, Dialektika) ismereteit. Ezután Magdeburgba vezetett az útja, ahol a barátoknál tanult egy esztendő szerzetesi közösségben. Ez nem tetszhetett neki, mert egy év után Eisenachban találjuk őt, ahol édesanyja szülővárosában folytatta tanulmányait. A szászországi városban 1498-tól 1501-ig lakott abban a házban, amely azóta is őrzi emlékét, s egy időben evangélikus gyülekezeti helyként is működött, ma pedig már a 2015-ben

elvégzett korszerűsítés után, minden igényt kielégítő kiállító hely. Luther (akkor még Martin Luden) akkori diákszokás szerint házról házra járva kántálással gyűjtötte össze a tanulásra és a megélhetésre való. Ezt értelmes cselekedetnek tartotta. A fiatalemberre formálódó Luthert számos benyomás érte a kisvárosban, amely tele volt az úgynevezett Fachwerkbaustil jellegzetes favázas épületeivel. Nemcsak a szép környezet hatott rá, hanem a polgárok életvitele is. Valószínű, hogy az együtt zenélés, a humanista irodalom, az őket tanító ferences szerzetesek tudományosságga mély benyomást tett rá. Eisenachot az „én szeretett városomnak nevezte” későbbi életrajzaiban is.

Ez az oda-vissza szeretet mutatkozik meg az utódok által rendezett kiállításban is, mely szellemes tablókön idézi fel lépésről lépésre a nagy vallásreformer életrajzát. Egy korabeli rajz animációján láthatjuk, amint az országúton ballagó fiatalember (aki talán későbbi egyetemi tanulmányai helyszínére Erfurtba igyekezett) viharba keveredik, s egy villámcsapástól megijedve a földre borul, s megígéri Szent Annának, hogy ha megmarad, szerzetesnek áll. (A kép alatti gombot megnyomva valóban látjuk és halljuk a villámokat.) Számos ötletes illusztráció, egykori személyes tárgy ismerteti meg lépésről lépésre, az apja tiltása ellenére Ágoston-rendi szerzetesnek álló, majd teológiaprofesszorrá váló Luthert, egyenesen a wittenbergi kapura kiszegezett hittételek kihirdetéséig. A kiállítás különtermet szentel a Bibliát anyanyelvre lefordító teológus jelentőségének, akinek elévülhetetlen jelentőséget tulajdonítanak a német nyelv egységesítésében. Luther korában az akkori (nem egységes) Németország különböző tartományaiban olyan nyelvjárási különbségek léteztek, amelyek meggátolták az egymás közti kommunikációt. Ennek megvilágítására, egy asztalnyi tablón bejelölték az egyes nyelvjárási területeket, s a látogató fülhallgatón követheti az akkor meglévő és persze ma is fellelhető nyelvi változatokat. Nem gondolnánk, hogy a reformáció a nyelvi és ezáltal a nemzeti egység megteremtésében milyen korszakos jelentőségű volt! Az eisenachi kiállítás két termen keresztül ismerteti a reformáció követőit, s felsorolja az elmúlt ötszáz esztendő mindazon jeles személyiségeit, akikre hatottak a lutheri gondolatok. Mi kevéssé tudtuk eddig, hogy Albrecht Dürer és Lucas Cranach iskolatársai voltak, ezért kézenfekvő a két említett képzőművész számos ábrázolása (a weimari Szent Anna-templom Cranach festette oltárán például a Luther és a reformátorok is ott állnak a krisztusi feszület mellett), de az sem nyilvánvaló, hogy Johann Sebastian Bach számos zenei interpretációt készített Luther műveire. A tárlat végén ma élő közéleti személyiségek és hétköznapi emberek vallanak a reformációhoz fűződő viszonyokról. Az eisenachi emlékmúzeum hallatlanul szellemes időszak kiállítása egy labirintusba vezet bennünket, ahol ugyanazon rajz kétféle (egy piros és egy kék) szemüvegen át megtekinthető ábrázolásaiból a katolikus és a református szemlélet kettősségét tapasztalhatjuk meg. Míg az „egyik fejen ördögök suttognak, és angyalok fújják a harsonát”, addig a „másik szemüvegen át egy, az Igét befogadó puritán polgárt látunk. (Értsd: megfélemlítés és egyszerűség, katolicizmus és puritanizmus).

A szászországi Wartburg vára 2007-ben a Szent Erzsébet-év apropóján került a figyelem középpontjába. Most a reformáció ötszáz éves jubileuma alkalmából hívogatja a látogatót.

Árpád-házi Szent Erzsébet (II. András lánya) házassága révén fiatalon lett itt várúrnő, s alamizsnát osztott a szegényeknek. Midőn ura családja számonkérte rajta a „pazarlást”, a köpenyébe rejtett kenyér rózsává változott). Különös szerencse, hogy bejutottunk ebbe a magyarok szempontjából is kitüntetett műemlékbe, noha – nyilván a kevés látogató miatt – magyar nyelvű ismertetőt nem kaptunk. (Harminc éve, még az NDK-s időkben ez nem így volt!) Kárpótolt bennünket a négy nyelven kínált Audio-Guide és számos, ötletes megoldás.

A gyerekeknek építettek egy „Szamárutat”, hiszen egykor szamarak vitték fel a várba érkezőket. A kiállításnak tehát két olvasata volt: egy élményszerűbb és egy tudományosabb. A csacsival jelölt tablók kifejezetten a gyerekeknek szóltak, míg a többi a felnőtteket célozta meg. A Luther und die Deutsche (Luther és a németek) elnevezésű bemutató három témára koncentrált: Wartburg, mint a Luther-emlékhelyek egyike, a második: a lutheri hitvilág következményei a kultúrára és a közoktatásra s végül a reformáció politikai vonatkozásai. A május 4-től november 5-ig tartó tárlat törzsanyagát a Német Történeti Múzeumból kölcsönözték. Maga Luther 1517-től álnéven rejtőzött a wartburgi várban, itt van a dolgozószobája és kápolnája. A wartburgi kiállítás ennél azonban szélesebb időszakot ölelt át, s elsősorban azt firtatta, milyen hatással voltak a teológus gondolatai a német történelemre, hogyan jelentek meg a politikában, s egyáltalán hogyan formálták át a német közgondolkodást. Szemlélete merész, és őszinte: nem titkolta el azt a tényt sem, hogy a fasiszmus kialakulásában is eszközként használták a lutheri gondolatokat, némely mondatát egyenesen beemelve az ideológiába. A hit középpontjába állított biblia, annak anyanyelvre fordítása – melyet Luther épp e falak között végzett el – évszázadokra megváltoztatta az egyházi liturgiát, a képzést és a közgondolkodást. Az időszaki kiállításban terjedelmes anyag foglalkozott a reformáció európai kiterjesztésével és következményeivel a polgárosodás meggyorsításában.

Október 31-én, a reformáció emléknapián még az utolsók között sikerült megnéznünk a Magyar Nemzeti Múzeum izgalmas kiállítását az Ige-Időket. A hazai református felekezetek és emlékhelyek összefogásával készült gazdag kollekción egyenrangú társa a Németországban bemutatottaknak. Hallatlanul sűrű tárgyi anyagában a felvidéki és az erdélyi református templomok értékeit jelenítette meg, köztük olyan felvidéki faoltárokat, melyek Trianon után kerülhettek a Nemzeti Múzeum birtokába. A korabeli festmények, metszetek, hangszerek, úrvacsorakelyhek mellett külön tematikus rész foglalkozott a könyvnyomtatás, a vallásos irodalom tárgyaival. Nemcsak a reformáció 500, hanem a magyar reformáció 450 esztendő emlékeit is felidéztek. Sajátosan magyar gazdagon hímzett úrasztala terítőket, templomi berendezéseket mutattak be. Korabeli és későbbi korokban keletkezett Luther- és Kálvin-ábrázolásokat láthattunk, s

megjelenítették a két hitújító párhuzamos életrajzát is. Az Ige-idők a magyar reformáció folyton változó, összetett viszonyaival ismertette meg a látogatót, részletes magyarázó szövegekkel kiegészítve a látottakat. Olyan ritkaságokat mutattak be, mint Huszár Gál *Énekes könyve* vagy az Eszterházy-gyűjtemény darabjai.

Sokszínű politikai és értékviszonyok jellemezték a reformáció korának Magyarországot. A kor emberének fel kellett dolgozni egy teljesen idegen kultúrával való sokkoló találkozást. A török hódítás szétzilálta az országot, a református prédikátorok az országot járva keresték a megoldást. Soha nem volt aktuálisabb, mint ma visszatekinteni erre a korszakra.

Egri épület optikák – Minorita templom